

Geachte Staatssecretaris en beleidsmakers,

Met deze reactie wil ik graag op een positieve en constructieve manier meedenken over de nationale invulling van de wet- en regelgeving rondom de wolf, nu de Europese bescherming is aangepast en lidstaten meer ruimte krijgen om eigen beleid te voeren.

In het bijgevoegd document geef ik mijn zienswijze op het ontwerp tot wijziging van het Besluit kwaliteit leefomgeving (Bkl) en het Besluit activiteiten leefomgeving (Bal) betreffende de wolf in Nederland. Daarbij benoem ik twaalf aandachtspunten die, naar mijn mening, verdere versterking en verduidelijking verdienen.

Bij de verdere uitwerking van dit beleid is het van het grootste belang dat zorgvuldigheid, objectiviteit en wetenschappelijke onderbouwing centraal staan. Dit omvat een transparant proces waarin de onafhankelijkheid van adviserende organen gewaarborgd is en waarin mechanismen zijn ingebouwd om onbedoelde negatieve gevolgen, zoals het onnodig schaden van de wolvenpopulatie of het ondermijnen van het ecologisch evenwicht, te voorkomen. Een beleid dat recht doet aan alle belangen vereist een fundament van rechtvaardigheid en een billijke toepassing van uitgangspunten voor alle betrokken partijen.

Laten we samen bouwen aan een duurzaam en evenwichtig beleid.

Reactie op het ontwerp tot wijziging van het Besluit kwaliteit leefomgeving (Bkl) en het Besluit activiteiten leefomgeving (Bal) betreffende de wolf en goudjakhals in Nederland.

Uitgangspunten

Onderstaande uitgangspunten vormen de basis voor alle aanbevelingen in dit document en worden waar relevant bij de afzonderlijke punten genoemd. Voor een effectief, rechtvaardig en duurzaam beleid rondom de wolf zijn zij essentieel:

- **Onafhankelijkheid:** Alle besluitvorming, monitoring en advisering dient plaats te vinden door onafhankelijke, erkende deskundigen, zonder belangenverstrengeling.
- **Wetenschappelijke onderbouwing:** Beleidsmaatregelen en uitzonderingen moeten altijd gebaseerd zijn op actuele, peer-reviewed wetenschappelijke kennis en objectieve data.
- **Transparantie:** Het proces van besluitvorming, advisering en monitoring moet volledig transparant zijn, met openbaar toegankelijke rapportages en motiveringen.

- **Publiek belang:** De bescherming en het beheer van de wolf dienen altijd het algemeen belang en mogen niet worden gestuurd door deelbelangen.
- **Draagvlak en participatie:** Maatschappelijke betrokkenheid, voorlichting en inspraak zijn noodzakelijk om draagvlak te creëren en polarisatie te voorkomen.
- **Bescherming van privacy en veiligheid:** Gevoelige informatie, zoals locaties van roedels en nesten, mag niet openbaar worden gemaakt om de veiligheid van de soort te waarborgen. Deze informatie wordt uitsluitend verzameld en beheerd door het Wolvenmeldpunt en dient vertrouwelijk te blijven binnen deze organisatie.

Punt 1: Duidelijke, wetenschappelijk onderbouwde criteria voor ontheffingen

Waarom het ontwerpbesluit verdere versterking verdient

Het ontwerp-Bkl en -Bal noemt geen specifieke drempelwaarden of meetmethoden voor schadeclaims. Er is geen helder schema voor de bewijslast: wie levert welk bewijs, welke onderzoeksstandaarden gelden? Besluiten over uitzonderingen zijn niet transparant: er ontbreekt een openbare motiveringsplicht.

Aanbeveling

Formuleer in het Bkl en het Bal minimumnormen voor schadevaststelling, bijvoorbeeld:

- Aantal dode/schadegevallen per kalenderjaar $\geq X$
- Rapportage door BIJ12 gecertificeerde schade-experts
Leg verplichte, vooraf openbaar gemaakte beoordelingscriteria vast: betrokken data-analyses, steekproeven, foto-/videobewijs. Stel een onafhankelijke toetscommissie in die elke ontheffing beoordeelt en de motivering publiceert.
- Ontheffingen mogen uitsluitend worden verleend op basis van duidelijke, wetenschappelijk onderbouwde criteria, waarbij de bewijslast voor uitzonderingen volledig bij de overheid ligt en elke beslissing transparant en controleerbaar wordt gemotiveerd met objectieve, wetenschappelijke en technische gegevens.
- Zie punt 5 voor aanbeveling bij mens-wolf conflict.

Zie ook de uitgangspunten voor onafhankelijkheid, wetenschappelijke onderbouwing en transparantie.

Punt 2: Transparante besluitvorming en maatschappelijk draagvlak

Waarom het ontwerpbesluit verdere versterking verdient

Het ontwerp-Bkl en -Bal is technisch-juridisch van toon, zonder communicatieplan of inspraakmomenten. Er is geen strategie voor voorlichting; onbegrip en angst blijven bestaan. De regeling lijkt één belangengroep te bedienen (landbouw/jacht), in plaats van brede publieke belangen.

Aanbeveling

- Nevenartikel in de Bkl en Bal: verplicht jaarlijkse publieksrapportage over wolven (incidenten, vergunningen, monitoringresultaten*). Integreer een structureel “participatieparagraaf”: organisatie van ten minste twee jaarlijkse dialoogsessies met burgers, boeren en natuurorganisaties. Lanceer een overheids campagne (website, brochures, lokaal in dorpshuizen) over ecologische waarden van de wolf, maatregelen en vooral wat moet men doen als men een wolf tegenkomt.
- Adviezen over beleid en ontheffingen dienen uitsluitend te worden ingewonnen bij erkende, onafhankelijke wolvendeskundigen, waarbij namen en kwalificaties van deze experts openbaar worden gemaakt om de transparantie en deskundigheid in het besluitvormingsproces te waarborgen.
- De overheid heeft de plicht om actief en feitelijk te informeren over de ecologische waarde van de wolf en het belang van biodiversiteit, zodat irrationele angst en onbegrip worden verminderd en het beleid breed maatschappelijk wordt gedragen, in plaats van slechts het belang van een beperkte groep te dienen.

Zie de uitgangspunten voor transparantie, participatie en publiek belang.

Punt 3: Betrokkenheid en expertise van wolvendeskundigen

Waarom het ontwerpbesluit verdere versterking verdient

Het is onbekend wie de “wolvendeskundigen” precies zijn en welke criteria voor hun selectie gelden. Het besluit volgt een enkel advies op zonder peer review of collegiale toetsing. Er is geen borging dat praktijkervaring én wetenschappelijke kennis in balans zijn.

Aanbeveling

- Maak in het Bkl en Bal een officieel register van erkende wolvendeskundigen (bijvoorbeeld WUR-onderzoekers, internationale Canid Specialist Group*). Vereis dat elke adviesvraag wordt voorgelegd aan ten minste drie onafhankelijke experts, met tegengesteld standpunt (wetenschappelijk én praktijk). Publiceer adviesrapporten integraal en geef de respons van beleidsmakers op elk advies.

Met de internationale Canid Specialist Group wordt de IUCN/SSC Canid Specialist Group bedoeld: een wereldwijd netwerk van onafhankelijke wetenschappers en experts op het gebied van wilde hondachtigen, die onder de paraplu van de International Union for Conservation of Nature (IUCN) werken aan onderzoek, bescherming en beleidsadvies rondom soorten als de wolf.

Zie de uitgangspunten voor onafhankelijkheid, wetenschappelijke onderbouwing en transparantie.

Punt 4: Onafhankelijke monitoring in Nationale Parken en privé landgoederen

Waarom het ontwerpbesluit verdere versterking verdient

NP De Hoge Veluwe en landgoederen als Den Treek blijven onder beheer van eigenaren zonder verplichting voor onafhankelijke fauna-monitoring. Er is beperkt inzicht in wolvenbewegingen en incidenten in cruciale kerngebieden. Het is onwenselijk dat particuliere eigenaren of beheerders eigen regels stellen en onafhankelijke monitoring kunnen weigeren, waardoor ruimte ontstaat voor eigen interpretatie en belangenverstrengeling.

Aanbeveling

- Leg in het **Bkl** en **Bal** vast dat beheerders van nationale parken en landgoederen wettelijk verplicht zijn onafhankelijke onderzoekers toegang te verlenen voor monitoring (zoals DNA afname uitwerpselen, cameravallen, GPS-halsbanden).

Zie de uitgangspunten voor onafhankelijkheid, transparantie en publiek belang.

Punt 5: Regeling voor DNA-bewijsvoering bij incidenten wolf-mens

Waarom het ontwerpbesluit verdere versterking verdient

Iedereen (jachtopziener, burger) kan nu een monster nemen en dit manipuleren. Er is geen accreditatie of onafhankelijkheid van de persoon die DNA verzamelt; misbruik dreigt.

Aanbeveling

- Stel in het Bkl en Bal vast dat bij elk bijtincident of contact tussen wolf en mens de verificatie en DNA-afname uitsluitend mag worden uitgevoerd door gecertificeerde, onafhankelijke functionarissen (zoals BIJ12, RIVM-laboranten of Natuurinstituut NL; bij bijtewonden bij een persoon mag dit uitsluitend door een medicus worden afgenomen), zodat de betrouwbaarheid van het bewijs en de objectiviteit van de besluitvorming volledig zijn gewaarborgd.
 - Leg vast dat monsters in verzegelde ketens van bewaring gaan (chain of custody) en minimaal één erkend laboratorium analyseert.
 - Stel een strafbepaling in voor inbreuk op deze procedure en leg overtredingen vast in een register dat onderdeel uitmaakt van het omgevingsbeleid, zodat deze informatie beschikbaar is voor handhaving en toezicht.
-

Punt 6: Heldere definitie en toetsingscriteria voor ‘probleemwolf’

Waarom het ontwerpbesluit verdere versterking verdient

Het ontwerpbesluit Bkl en Bal dat nu ter consultatie ligt gebruikt vage verwijzingen naar “probleemsituaties” zonder eenduidige criteria. De bewijslast ligt diffuus: de overheid moet “rechtvaardiging volksgezondheid” motiveren, maar hoe meet je dat? De provincie laat de beoordeling of een wolf een probleemwolf is over aan door haarzelf aangewezen deskundigen, waardoor er geen onafhankelijke toetsing plaatsvindt. De gunstige staat van instandhouding is moeilijk vast te stellen voor een kleine populatie als in Nederland.

Aanbeveling

- De term ‘probleemwolf’ moet strikt en wetenschappelijk worden gedefinieerd, zodat niet elke wolf hieronder kan vallen; het beleid dient te voorkomen dat deze term politiek wordt ingezet om het dier ten onrechte verantwoordelijk te stellen, en moet primair gericht zijn op menselijk handelen en preventieve maatregelen. Roep hiervoor de expertise in van deskundigen op het gebied van de wolf en natuurbeschermingsrecht.
- Definieer ‘probleemwolf’ in het Bkl en Bal als een individu of roedel na:
 - ≥ 3 aantoonbare aanvallen binnen 30 dagen op weidebedrijven met gecertificeerd wolfwerend raster, óf herhaaldelijk aantoonbaar overwinnen van verschillende typen gecertificeerde wolfwerende rasters binnen een periode van 30 dagen.
- Ernstig gevaar voor publieke veiligheid (gevalideerd door politie-rapport),

- Beoordeeld door een multidisciplinair comité (minimaal 5 experts).
- Voer een procedure in voor overleg over gunstige staat van instandhouding met een panel van ten minste 5 wolvendeskundigen uit Nederland en aangrenzend buitenland.

Zie de uitgangspunten voor wetenschappelijke onderbouwing, onafhankelijkheid en transparantie.

Note: de term ‘probleemwolf’ is een politieke term en geen wetenschappelijke term. Nergens in de wetgeving worden dieren zo omschreven.

Punt 7: Afbakening van ‘incident’

Waarom het ontwerpbesluit verdere versterking verdient

Elke door een weiland of woonwijk lopende wolf kan nu als incident worden geteld. Iemand met angst vindt een benadering door een wolf op 30 meter al een incident en voelt zich onveilig. Dit leidt tot een kunstmatige opdrijving van incidentenstatistieken en kan gebruikt worden om strengere maatregelen te rechtvaardigen.

Aanbeveling

- Het enkele feit dat een wolf door een weiland of woonwijk loopt, moet worden beschouwd als normaal gedrag en niet als een incident; veel vermeende incidenten kunnen bovendien worden voorkomen door betere voorlichting en het nemen van preventieve maatregelen. Het is bovendien onmogelijk om een dier op zicht te identificeren. Het is ook niet ongewoon of afwijkend dat wolven zich in bewoond gebied begeven, aangezien er in Nederland geen aaneengesloten natuurnetwerk is en wolven zich dus moeten verplaatsen over wegen en door bebouwd gebied.
- Hanteer een objectieve definitie: incident = aantoonbaar letsel of overlijden van vee/mens door wolf, bevestigd door gedocumenteerd forensisch rapport. Introduceer een classificatiesysteem:
 - Graad I: waarneming maar geen schade
 - Graad II: materiële schade (vee achter goedgekeurd wolfwerend hekwerk)
 - Graad III: gevaar voor mensen (medisch dossier)

Zie de uitgangspunten voor transparantie, wetenschappelijke onderbouwing en publiek belang.

Punt 8: Voorkomen van desinformatie

Waarom het ontwerpbesluit verdere versterking verdient

Onterechte beweringen over hybridewolven, werking van rasters, een wolf in een woonwijk is een gevaar en voortplantingssnelheid circuleren, wat ingaat tegen geverifieerde literatuur uit Duitsland, België en Scandinavië.

Aanbeveling

- Verwijs in het Bkl en Bal naar erkende kennisbases (IUCN, WUR-onderzoeken) en lijst “goedgekeurde feiten” als bijlage. Benadruk in de toelichting dat in Nederland uitsluitend zuivere *Canis lupus* voorkomt (geen hybriden). Maak bestuurlijk beleid afhankelijk van een periodiek (3-jaarlijks) peer-reviewed wetenschapsoverzicht.
- Neem in het Bkl en Bal expliciet op dat het beleid uitsluitend gebaseerd mag zijn op geverifieerde feiten, zoals: in Nederland zijn tot nu toe alleen zuivere wolven aangetoond; wolfwerende maatregelen zijn effectief wanneer ze correct zijn aangelegd en onderhouden; wolven planten zich niet ongebreideld voort; en een wolf in een woonwijk vormt niet per definitie een gevaar.

Zie de uitgangspunten voor wetenschappelijke onderbouwing, transparantie en publiek belang.

Punt 9: Effectiviteit en risico's van afschot

Waarom het ontwerpbesluit verdere versterking verdient

Het ontwerp Bkl en Bal bevordert afschot als eerste reactie, terwijl onderzoek (o.a. Rozhnov & Pfeifer 2019, Müller et al. 2021) aantoonde dat afschot vaak averechts werkt. Afschot verstoort de roedelstructuur, waardoor jonge en onervaren wolven vaker risicovol gedrag vertonen, zoals aanvallen op vee. Het doden van wolven leidt vaak tot méér aanvallen op vee, omdat jonge wolven zonder begeleiding minder goed op wilde prooien jagen. Uit elkaar gevallen roedels zorgen voor meer zwervende wolven, die vaker in contact komen met mensen en vee. Afschot verlaagt het aantal conflicten niet structureel, omdat nieuwe wolven de opengevallen territoria snel innemen. Verstoring van roedels kan de voortplanting en overleving van de soort schaden, wat de gunstige staat van instandhouding onder druk zet.

Aanbeveling

- Schrap in het ontwerp Bkl en Bal afschot als primaire maatregel. Verplicht eerst preventieve maatregelen (wolfwerende hekken, kuddebewakingshonden). Deze methodes zijn bewezen effectief, kijk bijvoorbeeld naar de schaapskudde op de

Elspeterheide waar midden in wolvengebied deze kudde geen enkele aanval van een wolf meer heeft gehad sinds zij wolfwerende maatregelen hebben getroffen.

- Kijk naar België en Duitsland waar men veel vaker wolfwerende hekwerken plaatst en waar dit effectief blijkt. Ruim 98% van het aangevallen vee staat niet achter een (deugdelijk) wolfwerend raster.

**onderaan dit document staan bronnen die de aanbevelingen verder ondersteunen*

Zie de uitgangspunten voor wetenschappelijke onderbouwing, publiek belang en transparantie.

Punt 10: Juridische bescherming van hybriden

Waarom het ontwerpbesluit verdere versterking verdient

Hybriden vallen buiten bescherming; er is een misbruikrisico: een dader kan claimen dat het om een “hybride” gaat en ontheffing is niet goed onderbouwd. Kostbaar en tijdrovend OM-onderzoek ondermijnt handhaving.

Aanbeveling

- Voeg in de artikeltekst toe: “Alle wolf-hond hybriden worden gelijkgesteld aan *Canis lupus* en vallen onder dezelfde beschermingen en ontheffingscriteria.” Stel een standaardprotocol in voor genetische toetsing (PCR-methode), waarbij een vermoeden van hybridisatie binnen maximaal twee werkdagen wordt afgehandeld door minimaal drie onafhankelijke wolvendeskundigen.
- Indien sprake is van een hybride, wordt het dier op diervriendelijke wijze weggevangen en overgebracht naar een erkende opvanglocatie. Afschot is uitsluitend toegestaan indien opvang aantoonbaar onmogelijk is, en uitsluitend na advies van een multidisciplinair deskundigenpanel. Zo wordt het leven van het dier gespaard en blijft de genetische zuiverheid van de Nederlandse wolvenpopulatie gewaarborgd.
- Geef in de AMvB aan dat wolf-hond hybriden dezelfde juridische bescherming genieten als zuivere wolven, om misbruik en ondermijning van de wet te voorkomen en te waarborgen dat handhaving effectief en eenduidig kan plaatsvinden.

Zie de uitgangspunten voor transparantie, wetenschappelijke onderbouwing en publiek belang.

Punt 11: Preventieve maatregelen en subsidiëring van wolfwerende rasters

Waarom het ontwerpbesluit verdere versterking verdient

Subsidiegelden worden niet gekoppeld aan bewezen effectieve wolfwerende maatregelen. Het ontwerp adresseert vooral incidentmaatregelen, niet preventie. Hierdoor worden middelen niet optimaal ingezet en blijft schade aan vee onnodig hoog.

Aanbeveling

- Maak subsidies alleen beschikbaar voor rasters met een officieel keurmerk. Leg in de AMvB een onderhoudsverplichting vast: jaarlijkse inspectie door gecertificeerde rastertechnici. Beschrijf preventie als hoofdpijler: uitsluitend en alleen afschot wanneer alle preventieve opties onvoldoende bleken. Subsidies voor schadepreventie dienen uitsluitend te worden verstrekt wanneer veehouders aantoonbaar wolfwerende rasters met een keurmerk hebben geplaatst; bij het uitblijven van adequate maatregelen wordt geen compensatie uitgekeerd en kan herhaalde nalatigheid leiden tot boetes.
- Zowel voor aanleg als keurmerk is het advies om informatie in te winnen bij het Wolf Fencing Team Belgium. Volgens hun normen en wijze aangelegde wolfwerende rasters blijken zeer succesvol in de praktijk.
- Nu al staat in de wet dat diereigenaren hun dieren moeten beschermen tegen predatoren. Als het op de wolf aankomt, onttrekken velen zich aan deze plicht. Zorg ervoor dat deze wet wordt nageleefd en veranker dit ook in het Bkl en Bal.

Zie de uitgangspunten voor publiek belang, preventie, transparantie en wetenschappelijke onderbouwing.

Punt 12: Gelijktijdige inwerkingtreding van besluitonderdelen

Waarom afzonderlijke inwerkingtreding onwenselijk is

In Artikel III van het voorgenomen besluit wordt de mogelijkheid geboden om verschillende onderdelen op afzonderlijke tijdstippen in werking te laten treden. Dit houdt in dat artikelen en hun onderdelen los van elkaar kunnen worden vastgesteld. Specifiek kan dit ertoe leiden dat onderdeel B van artikel II (het nieuwe artikel 8.74ra Bkl), dat de verplichte raadpleging van een wolvendeskundige regelt bij een omgevingsvergunning voor het doden of vangen van een wolf, op een ander moment in werking treedt dan onderdeel A van artikel II (het nieuwe artikel 8.74la).

Indien artikel 8.74ra Bkl niet gelijktijdig in werking treedt, vervalt de verplichting om een wolvendeskundige te betrekken bij de uitvoering van een dergelijke vergunning. Dit creëert een onduidelijkheid over wie dan de bevoegdheid heeft om vast te stellen of er sprake is van een probleemwolf of een situatie die ingrijpen rechtvaardigt. Een dergelijke situatie ondermijnt de waarborging van een onpartijdige en onafhankelijke besluitvorming, wat de bestaande polarisatie rondom dit onderwerp verder zal aanwakkeren in plaats van verminderen.

Aanbeveling

- Schrap in het voorgestelde Artikel III de passage die stelt dat voor de verschillende artikelen en onderdelen daarvan een verschillend tijdstip van inwerkingtreding kan worden vastgesteld.
- Zorg ervoor dat alle relevante onderdelen van het besluit, in het bijzonder die welke betrekking hebben op de beoordeling en uitvoering van vergunningen voor het doden of vangen van een wolf, gelijktijdig in werking treden om een consistente en onpartijdige besluitvorming te waarborgen.

Zie de uitgangspunten voor transparantie, wetenschappelijke onderbouwing en publiek belang.

Algemene opmerkingen / Notes

- Alle adviezen en informatie dienen altijd te worden voorgelegd aan een multidisciplinair panel van onafhankelijke wolvendeskundigen en juristen gespecialiseerd in natuurbeschermingsrecht. Dit panel moet tot een eenduidig oordeel en gezamenlijke aanbeveling komen, zodat het beleid gebaseerd is op objectieve, wetenschappelijke en juridisch verantwoorde inzichten.
- Het openbaar maken van gegevens mag nooit leiden tot het prijsgeven van locaties van roedels, nesten of vaste territoria. Deze informatie moet afgeschermd blijven voor het publiek en alleen toegankelijk zijn voor direct betrokkenen van het Wolvenmeldpunt en BIJ12.
- In het wild levende dieren, zoals de wolf, behoren tot het publieke domein en zijn van niemand. Ook particuliere grondbezitters kunnen geen exclusief eigendom of beheer claimen over deze dieren. Onafhankelijke monitoring in alle gebieden is essentieel om belangenverstrengeling te voorkomen en het publieke karakter van het beheer te waarborgen.
- Voor de monitoring van wolven bestaat reeds een goed functionerend systeem: het Wolvenmeldpunt en het Monitoringsplan Wolf. Monitoring wordt uitgevoerd door BIJ12 en/of de Zoogdiervereniging. De Zoogdiervereniging beschikt over alle

benodigde vergunningen, materialen en deskundigen (zoals een veterinaire en een gecertificeerd persoon voor het gebruik van een verdovingsgeweer) om wolven te verdoven en te zenderen. Dit waarborgt dat monitoring deskundig, onafhankelijk en conform de wet plaatsvindt.

- Beleidsmaatregelen moeten altijd gebaseerd zijn op actuele kennis van de ecologie en het sociale gedrag van de wolf. Het verstoren of doden van individuele wolven binnen een roedel werkt vaak averechts en kan leiden tot meer schade aan vee.
- Praktijkvoorbeelden, zoals de schaapskudde op de Elspeterheide en ervaringen uit België en Duitsland, tonen aan dat preventieve maatregelen effectief zijn. Recent heeft staatssecretaris Rummenie een bezoek gebracht aan Zuidoost-Friesland waar een schapenhouder succesvol aan een veilige toekomst voor zijn schapen werkt.
- Het beleid moet gericht zijn op het bevorderen van draagvlak, samenwerking en co-existentie tussen mens en wolf, en niet op polarisatie of het faciliteren van ingrijpende maatregelen
- Zie voor bronnen en onderbouwing de literatuurlijst bij punt 9.

Bronnen bij punt 9

Bronnen:

- Müller, T., et al. (2021). *Human–wolf conflict in Germany: How do attitudes and knowledge affect support for wolf management strategies?*
- Wielgus, R.B. & Peebles, K.A. (2014). *Effects of wolf mortality on livestock depredations.*
- Miller, J.R.B., et al. (2015). *Effectiveness of lethal and non-lethal livestock protection measures against wolves.*
- Rozhnov, V.V. & Pfeifer, M. (2019). *Wolf management and social structure: Lessons from Eurasia.*
- Praktijkvoorbeeld: Schaapskudde Elspeterheide (Nederlandse media, 2023)

Samenvatting / Conclusie

Dit document bepleit een zorgvuldig, transparant en wetenschappelijk onderbouwd beleid rondom de wolf in Nederland. De kern van de aanbevelingen is dat bescherming, monitoring en besluitvorming altijd onafhankelijk, objectief en in het algemeen belang

moeten plaatsvinden. Preventie, voorlichting en samenwerking staan centraal, met als doel om conflicten te voorkomen en draagvlak te creëren. Door te kiezen voor een multidisciplinaire, transparante en feitelijke benadering kan Nederland een voorbeeld stellen in het duurzaam samenleven met de wolf.